

Wstęp. Co to jest i na jakie pytania może odpowiedzieć społeczna psychologia rozwoju?	13
Rozdział 1. Na jakie pytania odpowiada psychologia rozwoju człowieka?	19
1.1. Zmienność ludzkiego zachowania a zmiana i rozwój	19
1.2. Rodzaje zmian rozwojowych	20
1.2.1. Zmiany uniwersalne	21
1.2.2. Zmiany wspólne	23
Blok rozszerzający 1. Poczucie jakości życia u osób w okresie wczesnej, średniej i późnej dorosłości	25
1.2.3. Zmiany indywidualne	29
1.3. Podstawowe pytania psychologii rozwoju człowieka	30
Blok rozszerzający 2. Rodzaje zmian osobowości wg Kazimierza Obuchowskiego	32
1.4. Przedmiot psychologii rozwoju człowieka	36
1.5. Podsumowanie	40
Rozdział 2. Czym jest i czego dotyczy rozwój?	41
2.1. Zmiana a rozwój	41
Blok rozszerzający 3. Kategorie opisu rozwoju	43
2.2. Obszary rozwoju	44
Blok rozszerzający 4. Kierunki rozwoju form aktywności człowieka	46
2.3. Dwa podejścia do analizy rozwoju	53
2.3.1. Podejście mechanistyczne	54
2.3.2. Podejście organizmiczne	56
Blok rozszerzający 5. Richarda M. Lenera podejście kontekstualne	58
2.3.3. Opis a wyjaśnianie w badaniach nad rozwojem	60
2.4. Wskaźniki rozwoju	61
2.4.1. Wskaźniki formalne	62
2.4.2. Wskaźniki treściowe	62
2.5. Ku czemu rozwój zmierza?	63
2.6. Podsumowanie	66
Rozdział 3. Jak przebiega zmiana rozwojowa?	68
3.1. Kryteria wyłaniania modeli zmiany rozwojowej	68
3.1.1. Kryterium 1: założenia co do natury człowieka	68
3.1.2. Kryterium 2: założenia co do charakteru zmiany	69
3.1.3. Kryterium 3: założenia co do przebiegu zmiany	71
3.1.4. Analiza porównawcza modeli zmiany rozwojowej	71

3.2. Modele przebiegu zmiany rozwojowej	74
3.2.1. Klasyfikacja modeli zmiany rozwojowej	75
3.2.2. Model liniowy	75
3.2.3. Model stadialny	77
Blok rozszerzający 6. Charakterystyka temperamentalna dzieci	
z trudnościami w uczeniu się	79
3.2.4. Model cykliczno-fazowy	82
3.2.4.1. Charakterystyka ogólna modelu	82
3.2.4.2. Charakterystyka faz w cyklu rozwoju	83
3.2.4.3. Znaczenie regresu i kryzysu w cyklu rozwoju ...	87
Blok rozszerzający 7. Koncepcja dezintegracji pozytywnej	
Kazimierza Dąbrowskiego	88
3.2.4.4. Cykl rozwoju a interwencja zewnętrzna	89
3.2.4.5. Użyteczność modelu cykliczno-fazowego	95
3.3. Podsumowanie	97
 Rozdział 4. Co powoduje, że człowiek się rozwija?	99
4.1. Początki psychologii rozwojowej jako psychologii dziecka	99
Blok rozszerzający 8. Początki psychologii rozwojowej	100
4.2. Spór o czynniki rozwoju	101
Blok rozszerzający 9. Spór natywizmu z empiryzmem	102
Blok rozszerzający 10. Teorie zabawy o rodowodzie natywistycznym	104
4.3. Rodzaje i klasyfikacja czynników rozwoju	109
4.4. Interakcja czynników rozwoju	113
4.4.1. Zróznicowanie podejść interakcyjnych do ujmowania czynników rozwoju	114
4.4.2. Interakcja genotypu i środowiska	115
4.4.3. Wewnętrzne modele doświadczenia a interakcja czynników rozwoju	118
4.5. Podstawowe procesy determinujące zmianę rozwojową	120
4.5.1. Spór o charakter procesu rozwoju	121
4.5.2. Pojęcie dojrzewania i pojęcie uczenia się	122
4.5.3. Relacja między dojrzewaniem i uczeniem się a rozwojem .	126
4.5.4. Koncepcja okresów krytycznych, optymalnych i sensytywnych w rozwoju	129
4.5.4.1. Ciągłość versus nieciągłość w rozwoju	129
4.5.4.2. Okresy krytyczne w rozwoju	132
4.5.4.3. Okres sensytywny w rozwoju	133
4.5.5. Lwa S. Wygotskiego koncepcja strefy rozwoju aktualnego i najbliższego	137
4.6. Podsumowanie	142

Rozdział 5. Jak badać rozwój?	144
5.1. Obszary badań w psychologii rozwoju	144
Blok rozszerzający 11. Etologia a psychologia rozwoju	146
5.2. Problemy badawcze psychologii rozwoju człowieka	150
5.2.1. Operacjonalizacja badanego zjawiska	151
5.2.2. Operacjonalizacja pojęcia zmiany rozwojowej	152
Blok rozszerzający 12. Operacjonalizacja modelu stadialnego zmiany rozwojowej (przykład)	153
Blok rozszerzający 13. Operacjonalizacja modelu cykliczno-fazowego zmiany rozwojowej (przykład)	154
5.2.3. Konstrukcja modelu czynników istotnych dla badanego zjawiska	157
5.3. Podejścia do badań nad rozwojem	159
5.3.1. Model mechanistyczny jako podstawa planowania badań	159
5.3.2. Model organizmiczny jako podstawa planowania badań	161
5.3.3. Model kontekstualny jako podstawa planowania badań	161
5.4. Planowanie badań – etapy przygotowania i realizacji badania	164
5.5. Strategie prowadzenia badań	166
5.5.1. Badania diachroniczne i synchroniczno-funkcjonalne	166
5.5.2. Badania eksperymentalne i typu <i>ex post facto</i>	167
5.5.2.1. Badania eksperymentalne	168
5.5.2.2. Badania typu <i>ex post facto</i>	169
5.5.3. Badania kontrolujące wpływ wieku i przynależności do grupy pokoleniowej	170
5.5.3.1. Badania poprzeczne	171
5.5.3.2. Badania podłużne	172
5.5.3.3. Badania sekwencyjne	173
5.5.3.4. Porównanie strategii poprzecznych, podłużnych i sekwencyjnych	176
5.5.4. Porównanie strategii prowadzenia badań	177
5.6. Zasady doboru osób do badań i tworzenia próby badawczej	178
5.7. Podsumowanie	181
Rozdział 6. W jakich kontekstach rozwija się człowiek?	183
6.1. Historia badań nad kontekstem rozwoju człowieka	183
Blok rozszerzający 14. Ekologia rozwoju człowieka według Urie Bronfenbrennera	187
6.2. Środowisko rozwoju a kontekst rozwoju	189
6.3. Kontekst wewnętrzny i kontekst zewnętrzny	190
6.3.1. Charakterystyka kontekstu wewnętrznego (biologicznego)	192
6.3.2. Charakterystyka kontekstu zewnętrznego (fizycznego i społecznego)	195

6.3.3. Interakcja kontekstu wewnętrznego i zewnętrznego	198
6.3.4. Oddziaływanie kontekstu zewnętrznego na rozwój jednostki	200
6.4. Kontekst społeczny rozwoju człowieka	203
Blok rozszerzający 15. Trzy typy kultur według Margaret Mead	205
6.5. Konteksty rozwoju według modelu Frances D. Horowitz	210
Blok rozszerzający 16. Otoczenie społeczne a wspieranie rozwoju dziecka (porównania międzykulturowe)	212
6.6. Podsumowanie	215
 Rozdział 7. Jak zmienia się człowiek w ciągu życia?	217
7.1. Kryteria podziału życia człowieka na etapy	217
7.1.1. Dzieciństwo, dorastanie i dorosłość jako trzy etapy życia	219
7.1.2. Lwa S. Wygotskiego koncepcja podziału na etapy okresu dzieciństwa i dorastania	223
7.2. Naciski biologiczne i społeczne a zadania rozwojowe	226
7.2.1. Koncepcja zadań rozwojowych według Roberta J. Havighursta	227
7.2.2. Zadanie rozwojowe a kryzys rozwojowy	229
7.2.3. Zadania rozwojowe okresu dzieciństwa, dorastania i dorosłości	230
7.3. Podsumowanie	237
 Rozdział 8. Jak kształtuje się tożsamość człowieka w ciągu życia?	239
8.1. Tożsamość indywidualna a tożsamość społeczna	239
8.2. Formowanie się tożsamości według Jamesa E. Marcii	242
8.3. Pojęcie i rodzaje tożsamości według Erika H. Eriksona	246
8.4. Osiem etapów rozwoju <i>ego</i> według Erika H. Eriksona	249
Blok rozszerzający 17. Związki intymne okresu adolescencji i wczesnej dorosłości	256
8.5. Trzy wątki w rozwoju <i>ego</i> według Richarda D. Logana	258
8.6. Dwie ścieżki w rozwoju <i>ego</i> według Carol E. Franz i Kathleen M. White	263
8.7. Podsumowanie	269
 Załącznik 1. Jak teorie psychologiczne wyjaśniają rozwój człowieka?	271
1. Uwagi ogólne	271
2. Kryteria analizy porównawczej teorii rozwoju człowieka	274
3. Analiza porównawcza wybranych teorii rozwoju człowieka	275
 Załącznik 2. Porównanie koncepcji podziału biegu życia człowieka na etapy	278
 Literatura	280

Spis rysunków

Rys. 1.1.	Rodzaje zmian i wzajemne między nimi powiązania według Kazimierza Obuchowskiego koncepcji rozwoju osobowości	35
Rys. 1.2.	Mapa podstawowych pojęć: Na jakie pytania odpowiada psychologia rozwoju człowieka?	39
Rys. 2.1.	Obszary zmian i wzajemne między nimi powiązania	45
Rys. 2.2.	Dwa podejścia w badaniach nad rozwojem	54
Rys. 2.3.	Mapa podstawowych pojęć: Czym jest i czego dotyczy rozwój?	67
Rys. 3.1.	Relacja część – całość a podejście do badań rozwoju	69
Rys. 3.2.	Klasyfikacja modeli ujmowania zmiany rozwojowej	74
Rys. 3.3a.	Liniowy model zmiany rozwojowej	76
Rys. 3.3b.	Stadialny model zmiany rozwojowej	78
Rys. 3.3c.	Model cykliczno-fazowy zmiany rozwojowej	83
Rys. 3.4.	Sekwencja i rodzaje zmian w cyklu rozwoju	86
Rys. 3.5.	Zewnętrzna interwencja w cykl rozwoju	90
Rys. 3.6.	Mapa podstawowych pojęć: Jak przebiega zmiana rozwojowa?	97
Rys. 4.1.	Dwa podejścia do analizy czynników rozwoju	110
Rys. 4.2.	Związki między czynnikami rozwoju	111
Rys. 4.3.	Wychowanie na tle innych wpływów otoczenia	112
Rys. 4.4.	Trzy ujęcia interakcji czynników rozwoju: genotypu (G) i środowiska (E)	116
Rys. 4.5.	Relacje między dojrzewaniem, uczeniem się i rozwojem według Lwa S. Wygotskiego	126
Rys. 4.6.	Okres sensytywny jako okres przejściowy między fazami rozwoju	135
Rys. 4.7.	Charakterystyka okresu sensytywnego w rozwoju	136
Rys. 4.8.	Dwie strefy rozwoju według Lwa S. Wygotskiego	141
Rys. 4.9.	Mapa podstawowych pojęć: Co powoduje, że człowiek się rozwija?	143
Rys. 5.1.	Procedura operacjonalizacji badanego zjawiska	152
Rys. 5.2.	Operacjonalizacja pojęcia zmienności w trzech modelach przebiegu zmiany rozwojowej	157
Rys. 5.3.	Struktura zmiennych istotnych dla badanego zjawiska	159
Rys. 5.4.	Strategia badań poprzecznych – przykład planu badań	172
Rys. 5.5.	Strategia badań podłużnych – przykład planu badań	173
Rys. 5.6.	Badania czasowo-sekwencyjne (przykład planu badań)	174
Rys. 5.7.	Badania pokoleniowo-sekwencyjne (przykład planu badań)	175
Rys. 5.8.	Badania przekrojowo-sekwencyjne (przykład planu badań)	176
Rys. 5.9.	Mapa podstawowych pojęć: Jak badać rozwój?	181

Rys. 6.1.	<i>Psyche, soma i polis – powiązania ze środowiskiem wewnętrznym i zewnętrznym</i>	191
Rys. 6.2.	Fizyczne i biologiczne uwarunkowania rozwoju i funkcjonowania dziecka	194
Rys. 6.3.	Konteksty rozwoju jednostki i źródła nacisków	196
Rys. 6.4.	Rodzaje oddziaływania kontekstu zewnętrznego na rozwój jednostki	201
Rys. 6.5.	Kontekst społeczny funkcjonowania jednostki	204
Rys. 6.6.	Spółeczno-kulturowe i wychowawcze uwarunkowania rozwoju i funkcjonowania człowieka	209
Rys. 6.7.	Konteksty rozwoju osoby według Frances D. Horowitz	210
Rys. 6.8.	Mapa podstawowych pojęć: W jakich kontekstach rozwija się człowiek?	216
Rys. 7.1.	Okres dorastania jako okres przejściowy między dzieciństwem a dorosłością	220
Rys. 7.2.	Podział biegu życia człowieka na ery według Daniela J. Levinsona	221
Rys. 7.3.	Droga życia a wydarzenia w życiu rodzinnym i zawodowym	222
Rys. 7.4.	Etapy rozwoju w okresie dzieciństwa i dorastania według Lwa S. Wygotskiego	226
Rys. 7.5.	Roberta J. Havighursta koncepcja zadania rozwojowego	228
Rys. 7.6.	Mapa podstawowych pojęć: Jak zmienia się człowiek w ciągu życia?	238
Rys. 8.1.	Tożsamość osobista i tożsamość społeczna	240
Rys. 8.2.	Proces formowania się statusu tożsamości	244
Rys. 8.3.	Etapy rozwoju <i>ego</i> wg Erika H. Eriksona	251
Rys. 8.4.	Dwa cykle i trzy wątki w rozwoju <i>ego</i> według Richarda D. Logana	260
Rys. 8.5.	Ścieżka indywiduacji i przywiązania w rozwoju <i>ego</i> według Carol E. Franz i Kathleen M. White	267
Rys. 8.6.	Bazowa ufność i integralność a ścieżka przywiązania i indywiduacji w rozwoju	268
Rys. 8.7.	Mapa podstawowych pojęć: Jak kształtuje się tożsamość człowieka w ciągu życia?	269

Spis tabel

Tab. 2.1.	Stadia rozwoju umysłowego według Jeana Piageta	49
Tab. 2.2.	Stadia rozwoju moralnego według Lawrence'a Kohlberga	50–52
Tab. 2.3.	Psychologiczne koncepcje człowieka a rola wychowania jako czynnika rozwoju	64, 65
Tab. 3.1.	Kryteria wyłaniania modeli przebiegu zmiany rozwojowej	72
Tab. 3.2.	Zachowania dorosłego – mediatora między dzieckiem a otoczeniem	94
Tab. 3.3.	Dorosły jako mediator między dzieckiem a otoczeniem: style upośredniania	96
Tab. 4.1.	Gotowość dziecka do kontaktu z opiekunem	106
Tab. 4.2.	Teorie rozwoju zakładające interakcję czynników rozwoju	114
Tab. 4.3.	Zachowania opiekuna a rodzaj przywiązania u dziecka . .	119
Tab. 4.4.	Analiza porównawcza strefy aktualnego i najbliższego rozwoju	142
Tab. 5.1.	Etapy rozwoju psychospołecznego według Erika H. Eriksona	156
Tab. 5.2.	Charakterystyka dwóch podejść w badaniach nad rozwojem	162–163
Tab. 5.3.	Etapy przygotowania i realizacji badań	165
Tab. 5.4.	Trzy strategie badań kontrolujących wiek i grupę pokoleniową	171
Tab. 7.1.	Etapy analizy tendencji rozwojowych w ciągu życia	218
Tab. 7.2.	Okres dzieciństwa – porównanie i charakterystyka stadiów rozwoju w koncepcjach Z. Freuda, E.H. Eriksona, R.J. Havighursta oraz B.M. i Ph.R. Newmanów	231–233
Tab. 7.3.	Okres dorastania – porównanie i charakterystyka stadiów rozwoju w koncepcjach Z. Freuda, E.H. Eriksona, R.J. Havighursta oraz B.M. i Ph.R. Newmanów	234
Tab. 7.4.	Okres dorosłości – porównanie i charakterystyka stadiów rozwoju w koncepcjach Z. Freuda, E.H. Eriksona, R.J. Havighursta oraz B.M. i Ph.R. Newmanów	235–236
Tab. 8.1.	Cztery statusy tożsamości według Jamesa E. Marcii	243
Tab. 8.2.	Rodzaje tożsamości według Erika H. Eriksona	248
Tab. 8.3.	Wykres epigenetyczny według Erika H. Eriksona z uzupełnieniami Carol E. Franz i Kathleen M. White . . .	264–265